

SZATMÁRI Emília (szerk.):
Irodalmi lelkészportrék, Sárospatak,
 Sárospataki Református Hittudományi
 Egyetem Renius Egyetemi Kiadó, 2025.

Kovács Gergely

PÁLYASZOCIOLÓGIAI SZÖVEGGYŰJTEMÉNY A LELKÉSZKÉPZÉSHEZ

A lelkészképzéshez kapcsolódó hagyományok közül az egyik legfontosabb a szépirodalmi szövegek alkotásához kapcsolódik. A Szentírás textusainak mindennapos olvasása és értelmezése, magyarázata is alapvető irodalomértési készségeket igényel, így nem csoda, hogy szépíróink is szép számmal teológusok, lelkészek közül kerültek ki. A lelkészekről, papokról szóló elbeszélő szövegeknek az esztétikai értékük mellett még ráadásként a hivatáshoz kapcsolódó iránymutatás, a különleges elvárásokkal való megküzdés dilemmáinak bemutatása is fontos értékük lehet. A Sárospataki Református Hittudományi Egyetem Renius Kiadójának első kiadványa kimondottan azzal a szerkesztői elképzeléssel készült, hogy különböző megközelítési módszerekkel bemutassa, „a lelkész vagy pap személye, társadalmi szerepe, az ezzel kapcsolatos ideák és valóságok konfliktusa hogyan jelenik meg a szépirodalminak tekintett művekben, és ezeken keresztül egy-egy korszak társadalmi tudatában”.¹

Ehhez az egyetemhez szorosan vagy lazábban kötődő kutatók – egyetemi oktatók és hallgatók mellett egy középiskolai tanár – nyolc írását gyűjtötték egybe *Irodalmi lelkészportrék* címmel. A szerkesztői előszó szerint olyan „példatárként” állították össze a nyolc tanulmányt, melyek inspiráló mintákat nyújtanak, és modellként szolgálhatnak „a szemináriumi dolgozattól a TDK-dolgozatot át a szakdolgozatig” (7.). Széles spektrumot mutat az elemzett és ismertetett alapszövegek időbeli, felekezeti, műfaji és a megközelítések módszertani sokszínűsége, hiszen a reformátusok mellett egy

1 Új kiadványaink, *srhe.hu*, URL: <https://srhe.hu/egyetem/kutatas/renius/> Utolsó letöltés: 2026. 03. 23.

katolikus pap is szerepet kap a 17. századtól a kortárs irodalomig terjedő emlékezések, elbeszélések és regények lapjain.

Dienes Dénes egyháztörténész és gyűjteményi igazgató Makkai Sándor erdélyi klasszikusnak számító *Holttenger* című regényének főszereplőjét, dr. Katona Lászlót mutatja be. Utal a *Fáklya* című Móricz-regénnyel vonható párhuzamokra, bár Katona László és gyülekezete sorsa nem torkollik tragédiába. Az elemzés felvázolja a harmincas évek társadalmi és életrajzi hátterét is. Az utóbbi annyiban ösztönözte az Erdélyből 1936-ban egy évtizednyi püspöki szolgálat után Magyarországra költöző Makkai Sándort a regény megalkotására, hogy ez a lépése sokakat megbotránkoztatott. Makkai ugyanis ekkorra „feladta a kisebbségi sors küzdelmeit” (15.), és visszatekintve megfogalmazta az ebben a sorsban szolgáló lelkészi dilemmákat is. A regény egyik fontos ellentéte a fiatal lelkész ideáival szemben egyházi eljáróinak példája és tanácsa. Püspöke a modern teologizálástól óvta, esperese pedig az „erős érces hang” (13.) módszertanát javasolta. Makkai csalódásának egyik fő oka az volt a tanulmány szerint, hogy a kálvinizmus sem volt alkalmas a magyarság öntudatának újjáteremtésére.

Balogh Judit, az Esterházy Károly Katolikus Egyetem tanára Bethlen Miklós emlékiratából a Keresztúri Bíró Pálra, az emlékiratíró erdélyi főúr gyermekkori nevelőjére vonatkozó részeket ismerteti és elemzi. Bevezetőjében a Bethlen család református lelkészekhez fűződő viszonyát mutatja be, majd Keresztúri Bíró életét, és a részletes forrásközlés segítségével azt a ma is rokonszenves pedagógiai hozzáállást, amellyel a gyermek Bethlen Miklósról hatott a lelkészükhöz, aki „kerülte a tanításban a monotóniát és a kiskorúak számára fölösleges túlzott elméletieskedést” (31.). Jó emlékezetét erősítette az is, hogy nem verte tanítványát, és sok időt hagyott a játékokra is (30.). Nem csoda, hogy az együttműködésük rövid három éve alatt Bethlen szorosabb kapcsolatot alakított ki vele, mint saját édesapjával (34.).

Fórián Anna közösségszervezés szakos hallgató sajátos megközelítése nem teljesen győzött meg az LLM-alapú, azaz a nagy nyelvi modellekre épített, mesterséges intelligenciát is bevonó nyelvi-statisztikai elemzésének hasznáról. Valószínűleg azért, mert az ehhez hasonló megoldások egyelőre még inkább arra valók, hogy a mesterséges intelligenciának tanítsák meg felismerni a nyelvben rejlő szubjektív, hangulati elemeket, illetve hogy a generatív jellegű feladatai során az emberi gondolkodáshoz és nyelvhasználathoz egyre jobban hasonlító szövegeket gyártson, vagy emberi felhasználóval történő kommunikációja során tudja felismerni és alkalmazni például a szavak érzelmi többletjelentését. Az NLP – *Natural Language Processing*, vagyis a természetesnyelv-feldolgozás módszere – adja a hipotézis alátámasztására hivatott eljárás alapját, melynek célja „egy olyan gazdag, többretegű elemzés létrehozása, ahol az irodalmi intuíciót és a pszichológiai értelmezést a nyelvi adatokból nyert objektív mintázatok támasztják alá” (43.). A három Móricz-novellát alapul vevő részletes tanulmánynál hosszabb melléklet bevezet az eljárás módszertanába is.

Lapis József irodalmibb jellegű elemzése abban a tekintetben is egyedi, hogy egy példás életű katolikus papot bemutató Móra Ferenc-novellát vizsgál. Az *Istenkeresés* című önéletrajzi ihletésű szöveg filológiai hátterével induló tanulmány összeveti a különböző

gyűjteményekben között szövegeket egymással és Móra önéletírásával. Az novella lényeges pontja az utolsó részben az elbeszélő identitásalakulásának megfogalmazása, mely a címre utalva az „esztatológus jellegű” reménység elbeszélésévé teszi a szöveget.

A kötetet is szerkesztő Szatmári Emília, az SRHE docense Szabó Magda *Freskó* című regényének lelkésszereplőit mutatja be részletesen. Az 1958-as regény nem életrajzi jellegű ugyan, de olykor szándékosan elbizonytalanító helység- és személyneveivel, illetve a valóságban is létező helyzetekre, személyekre utaló megnevezéseivel arról is tanúskodik, hogy Szabó Magda jól ismerte a korabeli magyar egyházi életet. Ennek a korszaknak a legellentmondásosabb lelkésszerepét is bemutatja a fiatal „békepap”, Kun László alakja segítségével, akit szembeállít apósával, a nyugdíjas és alkoholista Máthé Istvánnal. A szétzilált családot rövid időre összehozó temetés alkalmával egy nap alatt zajló cselekmény és a szereplők egyedi szempontú elemzése nem elsősorban esztétikai-irodalmi célokat szolgál, hanem a korai Kádár-rendszer és a református egyház belső válságának rajzát segít megérteni.

Varga Borbála Kincső, az ELTE hallgatója kortárs regényt elemez, igen érzékenyen és éles szemmel. Visky András önéletrajzi háttérű első regényének, a *Kitelepítés*-nek újszerű megközelítésével nem az egyértelmű főszereplőt, az anyát állítja a vizsgálat középpontjába, hanem a hiányával is állandóan jelenlévő bebörtönzött lelkész-apát. A bethánistának nevezett ébredési korszak hitvalló és kompromisszumra nem hajlandó lelkésze éppen azáltal védi családját, hogy a hit példáját állítja eléjük. A tanulmánykötet irodalmi szempontból legigényesebb szövege az „apa- és lelkészalakú úr” (134.) képéből kiindulva a szülők és Isten közötti „szerelmi háromszög” képére építve (140.) mutatja be az identitásképző apakép és az istenkép közötti párhuzamot.

Életrajzi jellegéből és a tartalmából adódóan is szorosan összekapcsolódik a Visky-regény Szilágyi Sándor erdélyi lelkész *Boldog rabságom* című memoárjával. Írója a *Kitelepítés*-ben apaként bemutatott Visky Ferenc barátja, szolgál- és fogolytársa volt. Az említett regény világát kiegészítő visszaemlékezést Budai Gabriella középiskolai tanár Krisztus huszadik századi követésének példázataként olvassa újra. Feltárja a benne megjelenő „etikai és emberi szempontokat” (169.), elemzi Szilágyi Sándor olvasmányait, kiemelve, hogy a lelkész tizenötötör olvasta végig a Szentírást (171.), és fogsága alatt „a régi csendességek emlékéből és üzenetéből táplálkozott, a Lélek mindig eszébe juttatta, amire szüksége volt” (172.).

Szatmári Emília egy 1932-ben Sárospatakon megjelent antológiát és annak egy novelláját mutatja be. Kárász József *A legátus* című írása azért sem kerülhetett be az irodalmi köztudatba, mert politikai felforgató jellege miatt az ötszáz példányban megjelent antológia példányait összegyűjtötték és megsemmisítették, Kárász Józsefet és két teológustársát pedig eltávolították a teológiáról. A recenzió sajátossága, hogy a keletkezés- és sajátos megszüntetéstörténetet a novella bemutatása és értelmezési kísérete követi. Az irodalmi eszményeiben és stílusában Móriczot és Szabó Dezsőt követő Kárász József szövege egy elzúllott debreceni teológus kellemetlen – és adomákban többször is előforduló – legációs élményét írja le, és nemcsak megírása korában, hanem ma is egyértelműen elrettentő példaként olvasható.

A két utolsó írás külön szekcióba került „*Recenziók*” alcímmel, amit nem találok teljesen indokoltnak, ugyanis terjedelmük nem sokkal marad el a rövidebb tanulmányok mögött, alkalmazott módszertanuk, az értelmező összefoglalás, a lelkeszi magatartást előtérbe helyező tartalmi összefoglaló sem lóg teljesen ki. Külön rovatba helyezésük viszont a 192 oldalas tanulmánykötetet egy folyóiratszám szerkezetéhez teszi hasonlóvá, még ha nem is szokás évekkkel, sőt a második esetben majdnem egy évszázaddal ezelőtt megjelent szöveg ismertetését nyújtani recenziókban. Ha az *Irodalmi lelkészportrék* egy felsőoktatásban mintatankönyvként ilyen praktikusán használható kiadványsorozat első darabja, akkor támogatandó a folyóirat- vagy sorozatjelleg melletti döntés. Kíváncsian várom, hogy milyen téma köré gyűjt össze írásokat a Sárospataki Református Hittudományi Egyetem a következő kötethez. Pályaszocializációs egyetemi órák olvasmányaként kiváló alapanyag az eredeti művekkel együtt ahhoz, hogy a leendő gyülekezeti lelkészeknek határozottabb elképzelésük lehessen arról a szolgálatról, amelyre elhívtak, és a vele járó életmódról.